

Csaba László

ÁTMENETTAN ÉS KÖZGAZDASÁGTAN

Módszertani tanulságok egy részterület műveléséből

SZÉKFOGLALÓK
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIAÁN

A 2013. május 6-án megválasztott
akadémikusok székfoglalói

Csaba László

ÁTMENETTAN ÉS
KÖZGAZDASÁGTAN

Módszertani tanulságok egy részterület műveléséből

Magyar Tudományos Akadémia • 2013

Az előadás elhangzott 2013. november 26-án

Sorozatszerkesztő: Bertók Krisztina

Olvasószerkesztő: Laczkó Krisztina

Borító és tipográfia: Auri Grafika

ISSN 1419-8959

ISBN 978-963-508-690-0

© Csaba László

Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia
Kiadásért felel: Pálinkás József, az MTA elnöke
Felelős szerkesztő: Kindert Judit
Nyomdai munkálatok: Kódex Könyvgyártó Kft.

Kivonat. Ez az előadás a teljesség igénye nélkül arra a kérdésre keresi a választ, hogy a posztkommunista átalakulás tanulmányozása milyen hasznosítható tanulságokkal járt a közgazdasági elmélet művelőinek szélesebb köre számára. Megállapítja, hogy – a világ közgazdaságtanában folyó megújulással párhuzamos módon – a módszertani pluralizmus, ezen belül a történeti, az intézményi és az összehasonlító gazdaságtani közelítés jogaiba történő visszahelyezése és az egyoldalúan csak a matematikai formalizálást előtérbe helyező megoldások visszaszorulása figyelhető meg.

*

Negyed század általában elégséges idő ahhoz, hogy egy történelmi korszaknak, elemzési egységnek tekinthessük. Vehetjük a két háború közti időszakot, a harmincéves háború ennél kissé hosszabb szakaszát vagy a kínai történelemnek a Nagy Ugrás 1958. évi meghirdetésétől e szakaszt véglegesen lezáró, 1979. évi, a Teng Hsziao-ping nevéhez kötődő pragmatikus reformok sorát megindító időszakát. És a tudományágak fejlődésében is bevett a negyedszázados szakaszolás. E hagyományok szellemében, a gondolatkísérlet erejéig, a rendszerváltozást is egy negyedszázados keretben értelmezzük. A lengyel kerekasztal-tárgyalások 1989. áprilisi lezárását tekinthetjük kiindulópontnak – ekkor történt meg a történelemben először, hogy egy kommunista párt önként átadta a hatalmat a vele versengő erőknél. És lezárásnak tekinthetjük 2014 júniusát, az Európai Parlament megválasztását, amelyben immár az átalakult országok széles élbolya, kilenc ország, vagyis a kategória közel harmada vehet részt. E kör számára – a szó szűk értelmében legalábbis – véget ért a sajátosan posztoszocialista „átmenet”,

amennyiben az itt létrejött gazdasági rendszereket a mintául szolgáló partnerek, az EU tagállamai a magukéval azonos minőségűnek ismerték el. Miközben nem gondoljuk – az összehasonlító gazdaságtan művelőjeként már szakmai és személyes okokból sem gondolhatjuk – azt, hogy a piacgazdaságnak a való világban egyetlen helyes, adekvát modellje létezne, mint a bevezető mikro- és makroökonómiai tankönyvekben, azt azonban gondolhatjuk és gondoljuk is, hogy *egy különleges szakasz véget ért*. Az a szakasz, ahol a makroökonómia és a gazdaságpolitika egészének szokásos kérdéskörét egyértelműen *felülírta* a piacgazdaság sajátos intézményi rendszerének a kialakítása, bejáratása, majd az uniós elvárások konkrét rendjéhez való illesztése. Ma már a magyar gazdaság, de az észt vagy a horvát sem, különbözik jobban a – pusztán elvontan létező – kontinentális európai szociális piacgazdasági modelltől, mint mondjuk Portugália, Írország vagy éppen Finnország gyakorlata. Ugyanakkor kézenfekvő – már csak az európai növekedés tartós lelassulása okán is¹ – az, hogy az intézményi és a gazdaságpolitikai változások sora aligha érhet véget, sőt, *a nebeze – a fönntartható fejlődési pályára állás* – még előttünk áll.

A jelen előadásban nem a szokásos módon, a tények, statisztikák, politikai lépések egyenkénti elemzésével élünk. Eggyel – sőt kettővel – magasabb elvontsági szinten, egy önreflektív gondolat kísérletbe fogunk. Abból indulunk ki, hogy mostanra létrejött a fentebb jellemzett korszak részletein túlmutató, a gazdaságelmélet általánossági szintjét megközelítő ismeretanyag, amelyet jelentős kiadók által jegyzett kézikönyvekben (Kolodko–Tomkiewicz szerk. 2011; Hare–Turley szerk. 2013, Kollmorgen et al. 2014), valamint átfogó és nem kevésbé rangos kiadók gondolta monográfiákban (Turley–Luke 2010; Kornai 2012; Berend 2010) feldolgozást nyert, és amelyhez az elmúlt negyed században közreadott elemzéseinkkel – ha szerény mértékben – magunk is megpróbáltunk hozzájárulni. Ezért,

¹ A tartósság összetevőit elemzi részleteiben (Elekes–Halmai 2013, különösen 61–63), kiemelve, hogy az új tagállamok potenciális növekedése már 2008 óta az uniós átlagnak megfelelő évi 2%-on állandósult, és ez semmiféle fölzárkózásra nem ad alapot, még kevésbé számíthatunk arra, hogy e térség „az európai növekedés motorjává” válhatna.

a mából visszapillantva és az egyes korszakok napi vitáin, érzelmeiktől túlfűtött megítélésein túllépve, föl lehet és föl is kell tennünk azt a kérdést: *mit adott eme részterület kutatása a világ közgazdaságtana számára?* Az utóbbiban folyó út- és helykeresés eléggé széles körben ismert, és ezért a globális irányzatokhoz illeszkedünk akkor, amikor e kérdés megválaszolására vállalkozunk – elismerve a feladat teljes körű megoldása monográfiát igényelne.²

Az átmenettan – néha tréfásan *tranzitológjának* is nevezett tevékenység – a közgazdaságtan magas elvontsági szinten művelt, matematikailag formalizált modellező fő sodrával szemben kezdettől fogva az elmélet és a gyakorlat afféle kölcsönhatásában létezett, amely a természet- és az élettudományokban megszokott, de a mai közgazdasági főáramtól merőben eltérő. Ha tetszik, ez az igazi *kísérleti közgazdaságtan*, amely – az amerikai megfelelőjétől eltérően – nem mesterkelt körülmények közt, elszigetelt csoportokra vetített, korlátozott viselkedési megfigyeléseket jelent. Ellenkezőleg: párhuzamosan, egyszerre több ország egész társadalmán folyt a kísérletezés, hol több, hol meg kevesebb eredménnyel. Ugyancsak a természettudományokat és az orvostudományt idézi, hogy jelentős a külső hatások és a rendszer – már-már káoszt idéző – bonyolultságából adódó, az előreláthatóság és a kiszámíthatóság minimumát sem biztosító volta. Ha tetszik: soha rosszabb kísérleti alanyt/terepet a modern közgazdaságtannak, ami a *visszatérő* jelenségek, a *bármikor és bárhol* alkalmazható törvények, a szabadon választott előfeltételezések, a matematikai *szépség*, a *racionális* várakozások és az elemzés *pre-diktív* erejének bővületében élt és él ma is.

Kiindulópont: közgazdasági kérdés-e a rendszerváltozás?

Ez a – kivülről számára talán mesterkéltnek tetsző – kérdés a lehető legkomyabban felmerült az első pillanattól kezdve. Hiszen a szovjet birodalom – leg-

² A bővebb kifejtésre az Akadémiai Kiadónál megjelenésre váró kötetünkben (Csaba 2014) teszünk kísérletet.

több szemlélő számára váratlan – összeomlása, az ezt követő intézményi légüres tér, majd a helyreállítás nehézsége, az összeomlást követő valóságos depresszió³ mind-mind egyedi jelenség. Nemhogy tetszés szerint ismétlődnének, hanem voltaképp egyszer sem ismétlődött. Márpedig egyedi jelenségeket a tömegjelenségek, az ismétlődő folyamatok és a törvények kielemezésére létrehozott modern közgazdaságtan általában nem tud és nem is kíván vizsgálni. Tértől és időtől független föltételezésekkel sem élhetett – hiszen például a haszon vagy a vagyónérték maximálása egy olyan helyzetben, ahol a tőkejavak értéke nem ismert, a külső és a belső árak kapcsolata véletlenszerű aligha lehet. Racionális várakozásokkal nem lehet élni kaotikusan alakuló, a korábbi és a későbbi logikát egyaránt meghazudtoló, átláthatatlan közegben. Hiperinfláció mellett a különböző időszakokban megfigyelt értékek nem vethetők egybe. Ahol a cégek még sokáig a közigazgatás kinyújtott karjai, a mikroökonómia elvileg minden körülmények közt érvényes törvényei sem érvényesülhettek.

Mindennek hatására szó sem volt arról – pedig ezt számtalanszor hallottuk akkor és azóta is –, hogy az elavult tankönyvek leselejtezésével és kitűnő amerikai tananyagoknak a vezető egyetemeiről történt egyszerű áttemelésével meg lehetett volna oldani ezeket a kérdéseket. Rövidre fogva: e tananyagoknak, sőt a washingtoni konszenzusban összegzett gazdaságpolitikai tudásnak is⁴ szinte semmi mondanivalója nem volt – mert nem is lehetett – az egyedi történelmi kihívás kezelésére. A forgalomban lévő tananyagok egyik része – a főáramúak – eleve nem is törekedtek gazdaságpolitikai alkalmazások, ajánlások megfogalmazására.

³ E visszaesés mind időtartamában, mind mértékében meghaladta a világháborús és az 1929–33-as mértékeket. Igaz, nem lehet az átalakulással közvetlen összefüggésbe hozni – vagyis transzformációsnak nevezni –, hiszen jórészt a nagy szervezeti és politikai egységek széteséséből, a korábban egyeduralkodó hierarchikus-bürokratikus koordinációs mechanizmus felbomlásából, valamint a hiánygazdaság elfedte torzulások nyíltá válásából adódtak. Ha csak a kereskedelem átterelését vesszük, az önmagában is termelés-visszafogó hatású, mint a valós árak bevezetése vagy a behozott árak versenye is. Holott mindez hosszú távon jólétnövelő, sőt el sem kerülhető.

⁴ Utóbbiról összegzően lásd Mihályi (2008) és Szakolczai (2009) egymást sok tekintetben kiegészítő vitáját.

A gazdaságpolitikai jellegű ismeretek többnyire nem a posztszovjet viszonyokra vonatkoztak, ezért már kezdetben látható volt (Winiecki 1992), hogy kevésbé relevánsak a sajátos, az intézmények összeomlása jellemezte helyzet értékelésére és javítására. Végül a források egy harmadik köre, a szovjetológia – mai szóval *area studies* – világa inkább a szociálintropológia, a politikai és a történelmi narratívák, semmint a közgazdasági elemzés világába tartozott.

Mivel mindeme folyamatok a világgazdaságnak számunkra ugyan fontos, de egészében messze *nem meghatározó részében mentek végbe*, sajátos és áthidalhatatlan *ellentmondás jött létre* a főáramú, akadémiai közgazdaságtan és a rendszerváltozás művelői és kutatói között. Ez fontos – meghatározó – eltérés akkor is, ha kézenfekvő: mind az akadémiai tudományon belül, mind a gazdaságpolitika és az alkalmazott elmélet művelői közt számos megoszlás mutatható ki, és talán nem is az „ortodox” (hagyományörző) és „heterodox” (szokatlan/újító) jelzők jelenítik meg eme eltérések lényegét.

Míg a főáram jeles képviselői szinte kivétel nélkül tettek egy-egy kirándulást – tanácsadói minőségben – térségünkbe, majd visszatértek a kaptafához, a térség közgazdaszai *közt szakadás jött létre*. Az egyik tábor – a kisebbség – az elméleti tan-székek és a nemzetközi csereprogramok világában szervesen beépült a főáramba. A másik – nagyobbik – részük viszont a hayeki kísérlet és tévedés módszerét követve próbálta előbb csak *megérteni*, utóbb *megjavítani* azt az empirikus anyagot, amellyel dolgoznia adatott. Miközben kezdetektől fogva számos kísérlet történt a szakadék áthidalására – kézenfekvő okokból – a megosztottság a mai napig is fennáll. Nem egyszerűen arról a – minden tudományt minden korban jellemzett – helyzetről van szó, hogy az elmélet célja, zsánere és mércéje eltér a gyakorlattól, sőt az alkalmazásokétól is. Hanem egy majdhogynem totális párbeszédhiány jött létre, amely a nyugati társadalmakban sem ismeretlen eltérések és intézményes elkülönülés *megsokszorozódását* jelenti.

Rövidre fogva: a *közgazdaságtan egyre inkább amerikai és egyetemi tudománnyá vált*, saját mércéjén még a nyugati társadalmak és gazdaságok konkrétumait kutatók is rendre könnyűnek találhatnák⁵ – a *World Economy*től a *Kyklos*ig terjedő körben, nem is szólva a térségünkkel foglalkozó lapokról. Ezt a kiadók által is követett és közreadott sorrendekből bárki könnyen ellenőrizheti a világhálón. Másfelől: az átalakulás valós folyamatainak megértéséhez meglehetősen kevés hasznát vesszük ama kutatásoknak, amelyek a személyes életvitel kérdéseit taglalják, az elhízástól a dohányzásig, vagy tisztán matematikai értelemben vett szépségük okán kerülnek a legelőkelőbb lapokba. Utóbbiakban mutatóban van – ha van – gyakorlati, különösen pedig a mi térségünket érintő elemzés – ez is könnyen ellenőrizhető a világhálón.

Ha nem a közgazdaság *tanát, hanem tudományát* vizsgáljuk,⁶ akkor nehéz ki-
térni ama felvetés elől, hogy mondjuk a hiperinfláció megtörése, a működő energiaszolgáltatás kialakítása, az államháztartás fenntartható módon való kiegyensúlyozása, a munkapiac vagy éppen az egészségügy megszervezése miért is ne lenne közgazdasági kérdés. És fölmerült a hagyományos témák sora is. Ez a növekedéstől a világgazdasági beágyazódáson át a vállalati működés célszerű rendjéig, a jognak a gazdaságfejlődésben játszott szerepéig terjedt. Vagyis: nem

⁵ A közkézen forgó nemzetközi folyóiratrangsorokban egyedül a londoni CEPR gondozta, a Blackwell Kiadónál megjelenő negyedéves lap, az *Economic Policy* ér el helyezést – az első húszat számítva. A listákon szereplő számviteli és munkatudományi lapokat Európában inkább az ágazati, semmint a közgazdasági (mai szóval makroökonómiai) periodikák közé soroljuk, és a tisztán matematikai-ökonometriai lapok előkelő helyezése sem kézenfekvő. A helyzet legutóbb az angol Királyi Közgazdasági Társaság figyelmét is fölkelte. A nagy tekintélyű – vezető európai – lapban megjelent egyik írás (Hudson J. 2013) azt emeli ki, hogy az üzleti karok/lapok sorrendjében pont fordított értékrend érvényesül, holott ők a közgazdasági karok outputjának fő fogyasztói. A másik elemző, a tudományelméletben korábban is jeleskedő Laband (2013) pedig a sorolások szubjektivitását mutatja be, például azzal, hogy viszonylag szerény eltérések beépítésével/elhagyásával gyökeresen más sorrendek jönnek ki minden általa vizsgált körben. Lehet, hogy mégsem indokolt, hogy minden folyóirat már a kezdő lapján megadja, hogy a maga területén hanyadiknak sorolta be a Thompson–Reuters üzleti csoport kategorizálása?

⁶ E két tárgyalásmód megkülönböztetéséről, okairól és következményeiről hasznos és alapos áttekintést nyújt Móczár József (2008/2009) kétrészes tanulmánya.

is tudunk olyan területet említeni, ahol az átalakulás gyakorlata bele ne ütközött volna már eddig is olyan kihívásokba, amelyeket végső fokon nem a „szűkösség tudománya” lenne hivatott megválaszolni.

Az első körben ebből az áttekintésből az a következtetés adódhat, hogy az átmenettan *tárgya másfajta eszközöket, módszereket és kérdésközpontot követelt meg*, mint amellyel ma a vezető lapokba – a közgazdasági szakma és az amerikai egyetemek által árgus szemmel figyelt *tíz legjobb lapba* – be lehetett volna kerülni jelenleg vagy akár a jövőben is, ameddig a ma ismert szerkesztési elvek és gyakorlat párosa érvényesül. És fordítva: a vezető lapokban elismert vagy éppen az elmúlt negyed század során közgazdasági Nobel-díjjal kitüntetett kutatási eredmények közül igen kevés van – ha van – olyan ismeret vagy eljárás, amelyet a rendszerváltoztatás megértésére, a kiábrándító eredmények megjobbítására föl lehetne használnunk. Erre lehet ugyan azt mondani, hogy a szakma nagyjainak soha sem volt ez a céljuk, de számunkra, a posztkommunista válságba csöppent elemzők és társadalmak számára ez sovány vigasz. Ami ellenben – legalább a szakma számára – vigasztaló lehet, az az, hogy *a klasszikus közgazdaságtan meghatározó fölismerései*, amelyek például az infláció káros voltáról, az adózás célszerű formáiról és méltányosságáról, a közpénzügyek fönnttarthatóan kiegyensúlyozott voltáról vagy épp az anticiklikus gazdaságpolitikáról és a gazdaságpolitika rendszerszemléletéről szólnak, *továbbra is jó eredménnyel hasznosíthatóknak bizonyultak* – még hozzá Oroszországtól Kelet-Németorszáig mindenütt.

Az átalakulás kísérleti laboratóriuma

Az a terület, ahol a legélesebben elvált egymástól a rendszerváltozás kutatása és formálása a közgazdaságtan fősodrától, az éppen a gyakorlati alkalmazás és az azzal való szoros kapcsolat volt. Miközben az elméletben – Milton Friedman nyomán – közkeletűvé vált prediktív erő megkövetelése és mércekénti értékelése, eközben mindennek hiánya nálunk a trivialisok közé került. Hiszen, mint láttuk, az előrelátást, a racionális várakozások kialakítását, sőt az első évtizedben még

a megszokott – tankönyveinkben eleminek leírt – koordinációs mechanizmusokat és jelzéseket – köztük árjelzéseket, mármint komolyan vehető árjelzéseket – is nélkülöznünk kellett. A gazdaságpolitikának éppúgy, mint a cégvezetésnek, a háztartásnak éppúgy, mint a pénzügyi közvetítő rendszer jeles szereplőinek.

Ez az a helyzet, amikor a közgazdaság tanának el kell hallgatnia. A köz gazdaságát elemző *tudomány* számára ezzel szemben szinte irigylésre méltó helyzet jön létre. A szokásoktól merőben eltérően a gyakorlatban próbálhat ki – szép szóval „tesztelhet” – ötleteket, ismereteket, régi és új felismeréseket. Nem túlzás talán azt mondani, hogy jó esetben – vagyis a világháborúkat és a permanens forradalmat leszámítva – egy nemzedék életében egyszer ha adódik efféle lehetőség. És ahogy egy különleges trópusi betegség gyógyítása az orvostudományt, az olajárak megszokozódása a műszaki tudományt, úgy a rendszerváltozás a közösség gazdálkodásával foglalkozó tudományágot új kihívásokkal szembesítette, lehetőségeket adott, és egyben veszélyekkel is terhes volt. Hiszen a nem rutinszerű helyzetre új megoldásokat kell kiagyalni – és mint magánéletünkben is tudjuk, az ötletelésnek jelentős kockázatai is vannak (amellett, hogy időnként szórakoztató lehet).

Nem volt történelmi előzmény és példa, amely közvetlenül alkalmazható lett volna arra a helyzetre, amelyben – a közhellyé koptatott fordulattal – a rántottából tojást kellett varázsolni. A párhuzamok igen részlegesek és töredékesek voltak, és sokszor átéltem, milyen nagyfokú volt mindnyájunkban, akik e folyamatot valamilyen fokon alakítottuk, a kétely a tekintetben: *mi is az ismereteink tárházából a valóban és számunkra is releváns tudás?* És mi annak látszata csupán, vagy egy rossz vicc, egy kósza ötlet talán. A lépcsőházi bölcsességgel ma már könnyebben tudjuk ezt, de a maga idejében nem így volt – ezt őszintén be kell ismernünk, kutatóknak és gyakorló közgazdászoknak egyaránt. Nem elég – nem is elegáns, nem is méltányos – a politikára hárítani minden felelősséget. Akkor sem, ha a politika művelőinek – mint az egyszeri rabbinak – mindig voltak és vannak ötletei bőven, még akkor is, amikor liba már rég nincs az udvarban.

A kísérletezés lehetősége és kényszere, a gyakorlattal való szoros kapcsolat – néha szimbiózis – merőben ellentétes az amerikai zsánerű akadémiai közgazdaságtan elvárásaival, szemléletével és értékrendjével. Ott legfőképpen néhány hónapra szokás kirándulni a gyakorlat világába, akkor is ritkán válik főhivatású folyamatalkítóvá bárki. Kenneth Arrow-tól James Mirleesig terjed azok köre – csak a Nobel-díjasok közül –, akik egy-egy időszakban kirándultak a döntéshozatal terepére. De művüket bevégezvén szinte menekülésszerűen tértek vissza a tanszéki elefantsonttoronyba, a modellek és az ábrák békés világába, a matematikai szépség vonzásába. Igaz ez azokra is – a néhai Milton Friedmanra és Paul A. Samuelsonra –, akik adott esetben populáris lapok, a *Business Week* és a *Newsweek* hasábjain akár kétheti rendszerességgel, szinte váltógazdálkodásban kommentálták a gazdaságpolitika folyó ügyeit, egymást sem kímélve. És igaz ez azokra is – Gregory Mankiw-tól Kenneth Rogoffig –, akik nemcsak megmerítkeztek a döntéshozatal világában.

Az elméletörténet ismerői számára közhelyszerű és bizonyítást sem igénylő annak észrevételezése, hogy az *Egyesült Államokban a döntéshozatal hagyományosan élesen elkülönül* – térben, kompetenciában és személyi állományban – az egyetemi – ahogy ott mondják: *academic economics* – művelőinek a körétől. Ennek tükröképe az, hogy a tanszéki közgazda – különösen a formalizmus áttörését követő három évtizedben – *némi lesajnálással tekint a politika, az érdekek és az intézmények hálójában vergődő gyakorló közgazdászra, legyen szó a makrogazdaság, a banki élet vagy a vállalati világ képviselőiről.* Ezek vergődését jó esetben a valódi – az elméleti, a tiszta – közgazdaságtantól élesen elkülönített pénzügytan, a szociológia vagy az üzleti tudományok világa tanulmányozhatja. A „társadalomtudományok királynőjére” azonban mindez nem tartozik.

Nem pusztán ízlésbeli kérdésről van szó. Az amerikai vezető egyetemek *előléptetési gyakorlatában* ennek megfelelő irányzatok érvényesülnek, ennek fontos eleme az, hogy a gyakorlati tevékenységet körülbelül annyira értékelik, mint mondjuk a sportolást vagy az egyházi életben kifejtett aktivitást. Ismeretes, hogy

Amerikában mindkettőt – már a felvételik során is – értékelik. Ámde ezek segéd-pontok ahhoz képest, amit a főtablán lehet elérni.

Közismert, hogy Európában Colbert, Ricardo, List, Keynes vagy épp Walter Eucken számára a közszereplés és a kutatás nemhogy elvált volna, hanem azonos érme két oldala volt. Ez a szélesebb európai hagyomány: Raymond Barre-tól Mario Montiig szinte nincs valamirevaló közgazdász, aki számára a közéleti szerepvállalás, a folyamatok befolyásolása ne lett volna életeleme. Számukra kézenfekvő, hogy a „puding próbája az, hogy megeszik”. Tanulságos, hogy a szakmánk önvizsgálatában szinte minden szerző által egyetértőleg idézett David Colander (2010) az európai gazdasági doktorképzés előnyei közt első helyen emeli ki – még-hozzá az amerikai leszűkítő törekvésekkel szemben – a széles közelítést, a közéleti aktivitást és a társtudományokkal való párbeszéd képességét is.

Ebben a közelítésben már nem föltétlen botcsinálta az a közgazdász, aki a gyakorlat fölvetette kérdéseket vizsgál, netán még azzal is kísérletezik, hogy gondolatait a gyakorlatban kipróbálja. Vélhetőleg kevesen kockáztatnák meg, hogy kétségbe vonják: a közgazdász szakma és a tudományág egésze szegényebb lenne az olyan szereplők nélkül, mint mondjuk Leszek Balcerowicz, Antal László, Jan Svejnar, Tardos Márton, Jegor Gajdar vagy Grzegorz Kolodko. Mivel nem kívánunk a ló túlsó oldalára átesni, leszögezzük: a felsoroltak – bővíthető – körével nem gondoljuk lefedettnek a közép- és a kelet-európai térség közgazdasági elméletörténetét, hiszen abban számos más – például a matematikai áramlatot művelő, a viselkedés-gazdaságtant kutató, a vállalati magatartást, az innovációt, a gazdasági rendszereket, a fejlődéstant és sok más elméletet formáló részterületet művelő kollégáink is szervesen beletartoznak. Állításunk csupán az, hogy amikor a térség közgazdászai a valóság felé fordultak, és elméleteiket a valóságon tesztelték, *nem kanyarodtak el sem a szakma hagyományaitól, sem értékrendjétől, sem a tudományos jó modor követelményeitől*. Eltértek viszont attól a Samuelson által meghonosított gyakorlat-tól, amelyben a koherenciavizsgálat, esetleg a statisztikai szignifikanciavizsgálat jelenti az „empirikus tesztelést”, nem a való élet tényein való kipróbálás. A köz-

gazdaságtan talán legeredetibb ma élő művelője, Deirdre McCloskey, aki a Chicagói Egyetemen több tudományszakot – így a közgazdaságtan mellett a nyelvészetet is – *distinguished professor*ként oktat, joggal minősítette ezt az úgynevezett „módszertanilag igényes” közgazdaságtan legsúlyosabb baklövésének.⁷

McCloskey e meglátását némelyek talán sommásnak és egyoldalúnak vélhetik. Ám saját területünkön sokszorosán igazolást nyert, hiszen az átmenettan egyik leggyakoribb – mindahányunkat meglepő – tapasztalata volt az, hogy a gazdaságelmélet bevett tételei nem mindig előre látható módon és irányban igazolódtak vagy cáfolódtak meg.

Az ellenkezője sem igaz?

A főntebb vázolt helyzet talán az indokoltnál is erőteljesebb és szélesebb körű fenntartások sorát ébresztette a közgazdaságtan egészével, annak „használva” kapcsolatban a tudományok művelői és a közélet szereplői közt egyaránt. Ezt mutatja az az ellentmondás, hogy miközben a gazdaságinak *nevezett* oklevelek száma nőttön-nő, a *valódi közgazdaság-tudományi oktatást nyújtó szakok és irányok létszáma beszűkült*. A legalább részben valóságos közgazdaság-tudományi ismereteket nyújtó képzések – így az igényes, nem gyorstalpaló üzleti képzés, a nemzetközi tanulmányok, a szociológia, a politológia, a közszolgálati ismeretek – ezt nem elmentételezték. Nagyon messze van az az európai mérce, ahol a hallgatók harmada (sic!) tanul valamiféle tudományt, és „alig” kétharmaduk praktikumot – nálunk kilenctizedes az utóbbi arány. És ekkor nem is szóltunk arról, hogy – különösen a nagy létszámú esti, levelező, másoddiplomás és kiegészítő szakokon – nem ritka a képzés *teljesen tartalom nélküli, formális mutatvánnyá silányulása*. Ilyen például a pénzügyi képzés egyetlen matematikaórával, ipargazdász képzés operációkutatás nélkül, vagy amikor a matematikai statisztikát, esetleg a gazdasági jogot három

⁷ E kérdés visszatérően foglalkoztatja hosszabb-rövidebb írásaiban. A legalaposabb kifejtés a következő műben található: Ziliak, S. T. – McCloskey, D. N. (2008).

kétórás blokk keretében vélik elsajátíthatónak. De a rendszeres nappali képzésben is lehet ma már oklevelet szerezni lényegében bármilyen, a magyar gazdaságra, az átmenetre vagy éppen a világgazdaságra, a fejlődésre és az EU-ra vonatkozó ismeret kötelező rendben történő elsajátítása nélkül.

Nem lehetünk meglepve ezért, hogy a közéletben évtizedek óta burjánzik a *vajákolás*, a jobb esetben együgyű vagy az egykori „foxi-maxi” tananyagát föleleveníítő ötletelés, a semmiből sem adódó javaslatthalmazok gyártása. A döntések jelentős része visszatérően *előkészítetlen*. A rendes üzletmenet szokásos kellékei, így a cél előzetes kijelölése, az eredménymutatók meghatározása, költségek fölbecslése, elő- és utókalkuláció rendre hiányoznak, néha még nagy cégeknél is, de az állami gazdálkodásban biztosan. Magyarországon az Állami Számvevőszék visszatérő panasza, hogy utólagos ellenőrzéseikből nem vonnak le tanulságokat se a múltra, se a jövőre nézve.

Ezt a közhelyet azért kell megemlítenünk, mert ama tételek megdőltének, *amelyek sosem is szerepeltek a közgazdaság tanában, még kevésbé tudományában*, nem lenne szabad egy szakma lenullázásához vezetniük. Például az a tévhit, hogy a magánosítás egyben igazságosabb társadalmat és kiegyenlítettebb jövedelemelosztást hozhatott volna, nyilván képtelenség, ezért sehol sem olvasható (pedig társadalmi elvárás volt).

De a kitalált ellenfelek világa mellett léteznek egyáltalán nem képzelt betegségek is. Ezek jó része abból adódik, hogy eleve sokszoros előfeltételezések, azaz szigorú paraméterrendszer mellett igaz felismeréseket *az e vonásokkal nem bíró gyakorlati terepen alkalmazták*. Utóbbira különös késztetést és lehetőséget adott a modern közgazdaság-tudomány elvontsága, formalizmushoz való vonzódása és a gyakorlat lebecsülése. Másfelől a szereplési vágy, a mindenáron való újítás heve a természettudományokban sem ismeretlen.⁸

⁸ Érdekes – lelemböző – példák sorát hozza az élettudományok területéről e törekvésnek a „Trouble at the lab”. *The Economist*, 2013. október 19. számában közölt áttekintés. Ez nyilván nem menti a közgazdászokat saját – hasonló – hibáik következményei alól.

Már a bevezető részben idéztünk – a teljesség igénye nélkül – számos átfogó monográfiát és sokszerzős kézikönyvet, amelyben az átmenettan főbb felismeréseit összegezték a vezető kiadók a szakma és a szélesebb érdeklődő közönség számára. Nyilván lehetetlen vállalkozás lenne egyetlen előadásban azt felsorolni, hogy mely tételek váltak be, melyek igazolódtak részlegesen, és melyek buktak meg a gyakorlatban. Ha valakinek volt már a kezében ma használatos közgazdasági tankönyv, akkor az könnyen belátja: egy pontról pontra haladó egybevetés minden ésszerű keretet szétfeszítene. Mivel hasonló egybevetésekkel korábbi írásainkban is próbálkoztunk, most csak néhány mozzanatot emelnénk ki, amelyben vélhetőleg a szakma túlnyomó többsége ma már egyetért.

Föltétlenül szükség van a *stabilizációra*, vagyis az áremelkedések megfékezésére. Sehol és soha nem jött létre tartós növekedés pénzstabilitás nélkül. Ennek előfeltétele a piaci verseny mellett az államháztartás fenntarthatóan kiegyensúlyozott állapota vagy annak megközelítése.

Mindenképpen szükség van – lehetőleg korai szakaszban – a gazdasági rendszer átfogó *liberalizálására*. Ez nem a szabadelvű ideológia követését, hanem a korábbi, mennyiségi jellegű megkötéseknek pénzügyiekkel való fölváltását jelenti. Ha ez elmarad, sem az árak nem tájolódnak jól, sem a magántulajdon hatékonysági tartalékai nem tárulnak föl.

Ha a liberalizálás egyszeri jelleggel, viszonylag rövid távon javítja a hatékonyságot, hosszabb távon annak alapja csak a magántulajdon lehet. Ugyanis kell egy „végső mozgató”, akinek az ösztönző rendszer végén állva elemi érdeke a vagyonérték megőrzése. Elvesztése esetén ugyanis saját jóléte és hatalma, nem utolsósorban leszármazottainak jóléte és státusa rendül meg. A *magánosítás* ezért a rendszerváltoztatásnak politikai, társadalmi és gazdasági értelemben is gerince, hiszen a kiindulópont a totálisan vagy majd teljeskörűen állami kézbe vett gazdaság, amelyre nem épülhet szabad és hatékony társadalom.

Minden játékszabály annyit ér, amennyit betartanak belőle. Következésképpen szükség van *az ismételt játék szabályainak, vagyis az intézményeknek* a kialakítására. Az intézmények hatássósága pedig elkerülhetetlenül kontextusfüggő, vagyis nem lehet azonos minden társadalomban az alkalmazandó, vagyis az ideális megoldás.⁹ Ezt a felismerést sajnos nagyon későn és vélhetőleg túl nagy áron tanulta meg a rendszerváltó országok társadalma.

Egyetértés mutatkozik abban a tekintetben is, hogy a mai világgazdaságban a fejlődés alapföltétele *a globalizációban való részvétel*, hiszen egyetlen példája sincs az elzárkózó politika tartós sikerének. Ez a felismerés magában foglalja az állam és a piac konfliktusos, de nem antagonisztikus értelmezését (Szentes 2011: 357–401), amennyiben az állam és a piac tökéletlenségei felerősíthetik egymást – ezek a bukott államok. De ez sem elkerülhetetlen: a fejlődést előmozdító változtatban a közhatalom működése a piac működését erősíti, és civilizált keretek közt tartja. Emellett biztosítja a társadalmi közjó irányába való haladást, a sérülékeny csoportok védelmét és nem utolsósorban a piac által nem kellő mennyiségben és minőségben nyújtott közjavakat. Ilyen a pártatlan közigazgatás, a jó minőségű és széles bázisú oktatás és a gazdasági igényeket az ökoszféra ismert korlátaival egybehangoló környezetvédelem. Mindezt kellő időben, mértékben és választékban érdemes biztosítani.

Vélhetőleg ki lehet bővíteni ezt a listát – a hozzászólói kör természete szerint rövidebb vagy hosszabb elemsorral. De abban vélhetőleg nincs vita, hogy mindez a közgazdaság-tudomány bevett, ismert, széles körben nem vitatott, *közmegegyezéseszerű tételeire* épül. Igaz, *inkább a klasszikus, mint a mai főáramot képviselő neoklasszikus közgazdaságtan tételeiről van szó*. Még hozzá függetlenül attól, hogy e fölismeréseket formális vagy verbális modellben fejtették-e ki először. Következésképp: nem igaz az, hogy a közgazdasági tudományoknak egyáltalán ne lett volna muníciójuk

⁹ Szép formális levezetést adja ennek az összefüggésnek vaskos kötetében Masahiko Aoki (2001) stanfordi professzor.

a rendszerváltozás értelmezéséhez. Legföljebb e gazdag tárházból ötletszerűen és többnyire nem a helyzethez illő módon *szemezgettek* azok, akik teheték, kész recept nem lévén.

Megismételjük: ez a megállapítás nem hárítja a felelősséget egyoldalúan a közélet vagy éppen a vállalati átalakítások szereplőire. A döntéshozók – nálunk ugyanúgy, mint a közgazdasági Nobel-díjasok 95 százaléka munkáltatójának és többnyire hazájában, az Egyesült Államokban – érdekeik, értékrendjük, ismeretségük és érdeklődésük szerint *válogathattak és válogatnak ma is* a gyakorlati szempontból végtelennek tekinthető elméleti kínálatból. Ugyanakkor egyáltalán nem közömbös az, hogy a természete szerint mindig és mindenütt – jelenleg is – sokszólamú *tudomány* eredményeiből mennyiben lesz *tan*, azaz kötelező anyag, amelyet az oktatásban használnak. Ezt azok a kollégák döntenek el, akik az egyetemi előmenetel és/vagy az országosan kötelező tananyag meghatározása révén a szűrőszerepet játsszák a túlnyomó többség számára.

Nem mondunk újdonságot, ha emlékeztetünk arra: a nyugati tankönyvekben a samuelsoni neoklasszikus szintézis, a keleti tankönyvekben – a jelentősen felpuhult, gyakorlatközelibbé vált – kapitalizmus és szocializmus politikai gazdaságtana formálta a kínálatot.¹⁰ Mindkettőjük közös vonása, hogy a fentebb sorolt kérdések megválaszolásához igen kevés támpontot nyújtottak.

De nem volt sokkal jobb a helyzet az üzleti tudományok terén sem. Csak példaként említjük meg azt a fontos körülményt, hogy a magánosításnak egészen más a természete akkor, ha a nemzeti vagyon legföljebb 5 százaléka cserél képpen gazdát, mint Nagy-Britanniában történt a 80-as években. Ráadásul az is egy évtizedre elhúzva. És más a történet akkor, amikor – mint a mi térségünkben

¹⁰ Magyarországon 1986 és 1991 közt paradox módon mindkettő: a Csáki Csaba és a Zalai Ernő fémjelzte reformmal a piacvezető Corvinus Egyetemen – akkor BKÁE – nyugati standard mikro- és makroökómia és a legtöbb intézményben, valamint a továbbképzés különféle formáiban a tovább élő marxista gazdaságtan párhuzamosan alakította – ha alakította – a gondolkodást.

– a nemzeti vagy 50–80%-a cserél gazdát, esetleg – másodlagos privatizáció vagy külföldi tulajdonos megjelenése révén – többször is két-négy esztendő alatt. Utóbbi esetben a nemzetgazdaság és *a társadalom minőségét érintő átalakításra kerül sor*, amely lényege szerint eltér attól, mint amikor csak egy-egy cég vagy ágazat keretében versenyt vagy jobb vállalatirányítást próbálnak teremteni. Ma ez közhely, negyedszázada erről sehol sem lehetett olvasni.

Az államháztartás egyensúlya – különösen a félreértelmezett keynesi tanítások és a gazdaságot pénz nélkül tárgyaló neoklasszika mellett – nem tűnt perdöntő kérdésnek az elméletben. Ámde mennyire perdöntőnek bizonyult a gyakorlatban – a posztkommunista átalakulás során még inkább, mint az EU országaiban. Mint ma már tudjuk: ott is fontosabbnak bizonyult, mint akár egy évtizede is gondolták.

A mikroökómia törvényei elvileg univerzálisak. Kivéve persze azt a helyzetet, ahol – mint láttuk – a gazdasági döntésekhez szükséges elemi információ sem hozzáférhető, az árak nem mutatják a szűkösséget, eképpen a hozzájuk kötődő ösztönzők is eltorzulnak. Létre kellett hívni azokat az intézményeket – játékszabályokat –, amelyeket a modern nyugati közgazdaságtan szinte minden iskolája előfeltételez. A főáram épp azért vonatkoztat el tőlük, mert létüket triviálisnak – eképpen adottnak – veszi.

A legtöbb nyugati tananyag akkor is külön – vagyis általában külön tanönyvben és külön tárgyban – taglalja a külgazdasági kapcsolatokat és *a nemzetközi pénzügyeket*, ha azokat a kis, nyitott nemzetgazdaság számára fontosnak tartja. Az európai országokban az elmúlt évtizedben meghonosodott tananyagoknál kivétel nélkül ez a helyzet. Közismert, hogy az amerikai tananyagokban is – ha felsőbb szinten egyáltalán van – külön témakör és tárgy a „nyitott gazdaság makroökonomiája”. Ez teljesen más, mint az évszázados kontinentális hagyománnyal bíró, német eredetű világgazdaságtan.

Mivel a rendszerváltoztató országok mindegyike – Oroszországot is beleértve – kis nyitott gazdaság, számukra *eleve csak egy nemzetközi folyamatokba ágyazott közgazdasági tárgyalásmód lehet releváns, már a tananyagok szintjén is*. Hiszen hogy is lehetne mondjuk az egykulcsos adó előnyeiről és hátrányairól értelmesen gondolkodni a lényegében még ma is zárt amerikai gazdaság alapján, ha mondjuk nálunk a külkereskedelem és a nemzetközi pénzmozgás a kereslet kalibrálását, a jövedelmi és a fogyasztási hatást, valamint a termelési folyamat alkalmazkodásának mikéntjét alapvetően átírja (Erdős 2012).

Közismert ebben az összefüggésben, hogy a korábbi, államilag vezényelt kereskedelem összeomlása a rendszerváltozás fontos *kiváltó – és nem pusztán kísérő – tényezője volt*. Éppen ezért az első évtized gazdaságpolitikáját jelentős mértékben – néha szinte teljesen – meghatározta az a sajátos, egyedi, másutt nem ismétlődő és elméletileg nem is nagyon érdekes feladat, hogy miképp lehet keletről nyugatra terelni a kereskedelmet, miként lehet a zárt gazdaságból nyitott gazdaságot létrehozni? Továbbá: miként lehet a korábbi tervgazdasági fixpont – a Szovjetunió – helyett új, a piacgazdaság számára kedvező és annak részleteit is sok tekintetben meghatározó új horgonyt találni – az Európai Unió Maastricht után erőteljesen megváltozó keretrendszerében? Ez utóbbi önmagában is méretes intézményi, jogi, működésbeli és persze pénzügyi alkalmazkodást igényelt. A valutakonvertibilitás, majd a tőkemérleg szabadságának helyreállítása – hat-hét évtizedes megszakítottság után – önmagában is jelentős feladat volt, már ahol – mint mondjuk a FÁK államokban – visszájára nem fordult.

Nem folytatjuk a felsorolást, amely elvileg tetszés szerint nyújtható lenne. A felsorolt példákkal vélhetőleg sikerült szemléltetnünk – ha bizonyítani nem is – azt, hogy a rendszerváltozás egy sor olyan, ízig-vérig makrogazdasági és elméleti kérdést vetett föl a gyakorlatban, amelyre a főáramú közgazdaságtannak sem, de *a közgazdasági tudományok együttesének sem volt* – mert nem is lehetett – *kész válasza*.

Néhány tanulság az elmélet és a módszertan számára

Valószínűleg többkötetes átfogó elemzést igényelne, ha harminc ország negyedszázados fejlődésének tanulságait összegezni kívánnánk. Ehelyütt – a kézikönyvek és a monográfiák igény szintjénél sokkal szerényebben – néhány olyan felismerést előlegezünk meg, amelynek megfogalmazását a meglehetősen széles körű irodalom megítélésünk szerint már lehetővé teszi. Eközben a jó tudomány és a helyes módszer kérdéséről a különféle iskolák közti örökzöld vita lezárását meg sem érdemes kísérelnünk, mert lehetetlen.

A közgazdasági elmélet célszerű módon nem szorítkozhat a „mindig és mindenütt érvényes törvényszerűségek” feltárására és megfogalmazására. Mint bármely más – alkalmazásra is törekvő – tudományágban az igazán érdekes kérdések *a válsághelyzetben* adódnak. Akkor, amikor – az orvosoknál – „a műtét sikerült, a beteg elhunyt”.

Ha elismerjük a kontextus jelentőségét – nemcsak az alkalmazás, hanem a leírás és értelmezés szempontjából szóba jöhető elméleti keret szempontjából is –, akkor megerősítést nyer Aoki (2001) korábban idézett meglátása arról, hogy azonos eredményeket eltérő közegben *eltérő módszerekkel* lehet elérni. Vagyis: az egységesítés, a zsinórmérték – *benchmarking* – csak első közelítésben segít, a második, harmadik és további lépésekben már nem. A tudományban sem.

Ebből következően sosem mellőzhető a történeti és *az intézményi* közelítés. Nem azért, hogy a mérés helyét átvegye a költészet – erről semmilyen tudományban nem lehet szó. De az bizonyára igaz, hogy ahogy az orvos kórtörténet, a bank hiteltörténet, a munkaadó a munkavállaló képzettségét és gyakorlatát igazoló papírok és referenciák nélkül nem tud dönteni, a közgazdász sem hagyatkozhat általánosságokra, az elvont törvényszerűségekre és az algoritmusokra.

Nem minősülhet *tudományon kívülinek* egyedi, *egyszeri esemény/ek vizsgálata*, különösen akkor nem, ha az tömegeket érint, ha az a tudományban bevett feltételezések tesztelését lehetővé teszi, vagy éppen a közkeletű bölcsességeknek ellentmond.

Mi több, a koherencia és a szignifikancia vizsgálata nem pótolja soha és semmikor a „puding próbáját”. A kísérletben megfigyelt eredmények – különösen, ha ismétlődnek – *induktív úton önálló tételek megfogalmazására*, korábbi tételek módosítására vagy igazolására is alapot adhatnak.

E tekintetben mellékkörülmény – ha tetszik divat, ízlés dolga – az, hogy az említett eredményeket modellezéssel, esettanulmánnyal, gazdaságpolitikai alkalmazással, kikérdezéssel, statisztikai megfigyeléssel vagy bármely más, az empirikus kutatásokban közkeletűen alkalmazott eljárás révén nyerjük. *A tudományosságának nem a matematikai leírhatóság, hanem az ellenőrizhetőség a kritériuma*. Ha a magasabb matematika – például a kaoszelmélet – lehetőséget ad majd korábban eképpen le nem írható folyamatok formalizálására, annál jobb. De nem ez a belépő követelmény.

A közgazdasági tudományokban *sem lehet kizárólagos és tartós sikermérce a szakma önértékelése*, lapjaiban megjelenő, sokszor körkörös idézettség, tudományos presztízs. Az eredményesség valódi mércéje az, hogy a leírás *a valóságot követi-e, helyesen és mások számára követhető módon*. Második lépésben pedig az, hogy alkalmazásának hatására – képletesen szólva – a beteg nem hal meg, hanem meggyógyul.¹¹ Szerencsére sok jó példánk is van – a rémtörténetek mellett – arról, hogy a civilizált, európai szociális piacgazdaság Közép-Európában létrehozható volt.

¹¹ Erre már négy évtizede figyelmeztetett – éppen az akkoriban egyeduralkodó Harrod–Domar elméleti modell és annak kritikátlan alkalmazásai kapcsán – klasszikus esszéjében Lord Peter Bauer (1981/2000). Tömör kifejtésének kiemelkedő eleme annak bemutatása, hogy miként vonta el az absztrakcióhoz való vonzódás mind az elemzőket, mind a döntéshozókat az alkalmazásokban perdöntő mozzanatok – így a kontextus – alapos mérlegelésétől. Eképpen egy sikeres elmélet Fekete-Afrika sok évtizedes vergődésének egyik okává vált.

Az új tagállamok beilleszkedtek az EU-ba, és az első globális válságot a régieknél sokszor sikeresebben állták. Harmadikként említhetjük a felismerések *időtállóságát* – ez más tudományokban is kézenfekvő, még az irodalom- és a zenetudományban is.

A rendszerváltozás tanulmányozása erős kételyeket ébreszt minden olyan állítással, illetve a ma uralkodó amerikai szerkesztői és előléptetési gyakorlattal szemben, amely a deduktív, *spekulatív módon elért eredmények* – köztük az imputált árak, a szimulált folyamatok, a csak a modellben magában érvényes felismerések – kimunkálását *a tudományosság alapkövének, sőt egyedüli kritériumának* tekinti. Hogy jelenleg ez a meghatározó a szakmában, azt bárki megtapasztalhatja, ha a szakma legtöbbre tartott lapjai, így a chicagói *Journal of Political Economy*, a Harvard Egyetemen szerkesztett *Quarterly Journal of Economics* vagy épp az *American Economic Review* elmúlt évtizedben megjelent szinte bármelyik számát föllapozza. A rendszerváltozás a maga ellentmondásaiban – és máig is csak részben megértett kimenetében – ismét ráébresztheti a szakma művelőit: a gazdasági folyamatok jelentős része spontán, előre jelezhetetlen, sőt néha kimondottan kaotikus és részleteiben biztosan indeterminált. Vagyis: *nem rendelkezik ama attribútumokkal, amelyek révén a matematikai leírhatóság tekintetében „jól viselkedhetne”*, még oly okos elemzők hozzáértő keze között is. És miközben mind vállalati, mind nemzetgazdasági szinten pótolhatatlan szükség van a „ha-akkor” típusú, vagyis modellszerű, menynyiségi előrejelzésekre képes gondolkodásra is, ez nem szoríthatja ki következmények nélkül a társadalomtudomány hagyományos, többi elemzési eszközét. Vonatkozik ez a kikérdeztől a folyamatleíráson és esettanulmányozáson át a történelmi és a statisztikai elemzésig, sőt akár az *oral history*ig terjedő körben. Minél közelebb kerülünk az értelmezéstől az alkalmazáshoz, annál fontosabb lesz az egyedi összefüggések, a politikai, társadalmi, értékrendi, kulturális és hasonló puha tényezők – köztük a vélekedések, látszatok, divatirányok – feltérképezése és az elemzésbe, netán javaslatba építése.

Az előzőek alapján – és nem utolsósorban éppen a rendszerváltozáskor szerzett tapasztalatok alapján – *határozottan el kell vetnünk a mikroalapozás igényét, elméleti és módszertani szinten egyaránt.* Talán elég a magánosításra, a liberalizálásra, a versenypolitikára vagy éppen a pártatlan intézmények működésére utalnunk ahhoz, hogy kétség se férjen hozzá: a makrofolyamat sem elvi, sem gyakorlati, sem elméleti, sem alkalmazott szinten nem vezethető vissza a mikróra. Különösen a Kenneth Arrow (1950) által már formálisan is bizonyított aggregációs probléma és ama régi ismert elméleti felismerés okán, amely szerint az egész több a részeinél (struktúrájában, működésében és eképpen mozgástörvényeiben is). Ami jó volt a spontán privatizációnak, bizony nem volt jó a közösségnek. Ami jó volt az egyes termelőnek – a piacvédelem, az itt kialakuló magas ár – bizony nem volt jó a fogyasztónak. Ami jó az éppen hatalmon lévőknek rövid távon, gyakran ellenkezik a hiteles tájékoztatás vagy akár az államszámvitel – és a szakszerűen végzett vállalati könyvHITELESÍTÉS – szempontjaival is.

Mindezek okán e részterület megerősíti azt, ami nem a térség kutatói által, hanem az Amerikában erős osztrák iskola művelőinek (Boettke et al. 2013) kiáltványában fogalmazódik meg. Nevezetesen: a közgazdaság-tudomány – sőt a tan is – ha releváns kíván lenni, akkor *az összehasonlító módszer, a történeti közelítés és a politikai értelmezés* hármására kell, hogy alapozódjon. Ez sok tekintetben emlékeztet a klasszikus közgazdaságtan – annak idején volt – fősodrát jellemző holisztikus közelítésre, annál azonban határozottan szikárabb. Elismerve ugyanis a társtudományok – köztük a politikatudomány és a szociológia – jelentőségét és építve a természettudományok által kialakított új felismerésekre – például az emberi természettel és aggyal kapcsolatban – nem is törekedhetünk a 19. század nagy álmának, a *Grand Theory of Everything*nek, azaz a minden részterületet integráló egyetlen nagy elméletnek a megalkotására. Ez utóbbi már csak az egyes részterületek eltérő közelítésmódja és az ezeket megjelenítő – *egymást sokszor kizáró – paradigmák és eltérő elvontsági szintek, eltérő működésmódok* szerint sem lehetséges.

Egyetlen előadás keretében nem lehet a tudomány szak egészének gondjait tárgyalni, még kevésbé azokra tartós megoldást kínálni. Abban bízunk, hogy mostani gondolatmenetünk – a teljesség és a tévedhetetlenség igénye nélkül – hozzájárulhat annak megvilágításához, hogy egy részterület művelése miképpen csatlózik vissza a közgazdaság-tudomány egészébe. Utóbbi a számos részterület, az ellentétes tapasztalatok és közelítések kavalkádjából szűrődik le a jövőben is. Bízunk abban, hogy a valóság és az elmélet kölcsönkapcsolatának erősítése révén a társtudományokra nyitottabb, az azokkal való együttműködést és *párbeszédet*¹² kimondottan feladatának tartó, azaz *nyitott és konstruktív közgazdaság-tudomány* kialakulásához járulhatunk hozzá, jelenleg és a jövőben is. És ezzel – ha kis lépéssel is – közelebb juthatunk sokszor kaotikusnak tetsző világunk jobb megértéséhez, valamint a megoldható részfeladatok korábbinál sikeresebb megoldásához is.

¹² Ez egyebek mellett megköveteli, hogy még a könnyebb matematikai leírhatóság érdekében se éljünk olyan feltételezésekkel, amelyeket a társtudományok megcáfoltak, mint például a tömegjelenségeket is mozgató racionalitás, az előny-hátrány szimmetriája vagy a korlátlan és tökéletes információ rendelkezésre állása és annak földolgozására való korlátlan képesség, esetleg a gazdaság szereplőinek végtelen élettartama és konstans teljesítménye.

Irodalom

- Aoki, M. 2001. *Comparative Institutional Analysis*. Cambridge/Mass. – London: The MIT Press.
- Arrow, K. 1950. A difficulty in the concept of social welfare. *Journal of Political Economy* 58/4: 328–346.
- Bauer, P. 1981/2000. The disregard of reality. In: Bauer, P.: *From Subsistence to Exchange and Other Essays*. Princeton, N.J. : Princeton University Press, 15–27.
- Berebdi, T. I. 2010. *From the Soviet Block to the European Union*. Cambridge–New York: Cambridge University Press.
- Boettke, P.–Coyné, C.–Leeson, P. 2013. Comparative historical political economy. *Journal of Institutional Economics* 9/3: 285–301.
- Colander, D. 2009. Can European economics compete with US economics? And should it? Middlebury College, Department of Economics. *Discussion Paper*, 10–39 (letöltve 2013. jan. 26.).
- Csaba László 2014. *Európai közgazdaságtan*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Elekes Andrea–Halmai Péter 2013. Az új tagállamok növekedési modellje: kihívások és kilátások. *Közgazdaság* 57/7–8: 32–66.
- Erdős Tibor 2012. Egykulcsos jövedelemadó és gazdasági növekedés. *Közgazdasági Szemle* 59/2: 109–138.
- Hare, P. G. – Turley, G. eds. 2013. *Handbook of the Economics and Political Economy of Transition*. London: Routledge.
- Hudson, J. 2013. Ranking journals. *Economic Journal* 123/570: F202–F222.
- Kollmorgen, G.–Merkel, W.–Wagener, H.-J. eds. 2014. *Handbuch der Transformationsforschung*. Wiesbaden: VS Verlag.
- Kokodko, G. W.–Tomkiewicz, J. eds. 2011. *20 Years of Transition: Achievements, Problems and Perspectives*. New York: Nova Science.
- Kornai János 2012. *Gondolatok a kapitalizmusról*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Laband, D. N. 2013. On the use and abuse of economics journal rankings. *Economic Journal* 123/570: F223–F254.
- Mihályi Péter 2009. A washingtoni konszenzus jelentősége a posztoszocialista országok számára. *Competitio* 8/1: 5–25.
- Móczár József 2008/2009. Közgazdaságtan vagy közgazdaságtudomány? A XX. század legfontosabb eredményei, I–II.rész. *Competitio* 7/2: 5–34; 8/1: 76–97.
- Szakolczai György 2010. A washingtoni konszenzus és a posztoszocialista országok. *Competitio* 9/1: 167–187.
- Szentes Tamás 2011. *Fejlődés-gazdaságtan*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Turley, G. – Luke, D. 2010. *Transition Economics – Two Decades On*. London: Routledge.
- Winiecki, J. 1992. Knowledge of Soviet-type economy and ‘heterodox’ stabilization-based outcomes in eastern Europe. *Weltwirtschaftliches Archiv* 129/2: 384–410.
- Ziliak, S. T.–McCloskey, D. 2008. *The Cult of Statistical Significance : How Standard Error Costs Us Jobs, Justice and Lives*. Ann Arbor/Mich.: University of Michigan Press.

